

Juan Navarro Baldeweg. Biblioteca Pedro Salinas, Madrid. 1990-1995. Sección (Fig. 4)

L'arquitectura de biblioteques en el segle XXI

Alfonso Muñoz Cosme

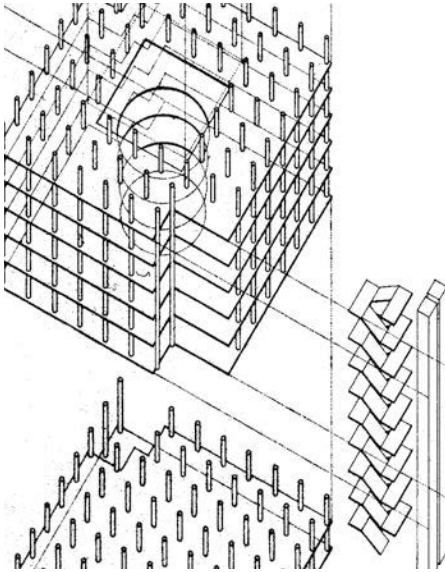
Director de l'Institut de Patrimoni Cultural de Espanya
<muozcosme@arquired.es>

Resum:

Recorregut per la història de la biblioteca des del punt de vista arquitectònic, analitzant com i de quina manera aquest espai s'ha anat adaptant a les necessitats de cada època i a la concepció que la societat ha tingut de la col·lecció de llibres i del lloc on allotjar-los. Des de l'espai mental on la memòria preservava la literatura oral a l'espai virtual on s'ordenen els documents digitalitzats, passant per les diverses tipologies i solucions arquitectòniques, posant un èmfasi especial en les solucions adoptades a finals del segle XX i principis del XXI.

Paraules clau:

arquitectura bibliotecària, biblioteca, biblioteca com a servei, biblioteca digital, biblioteca i univers.

José Ignacio Linazasoro. Biblioteca de la Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid. 1989-1994. Axonométrica (Fig. 3)

La arquitectura de bibliotecas en el siglo XXI

Resumen:

Recorrido por la historia de la biblioteca desde el punto de vista arquitectónico, analizando cómo y de qué manera este espacio se ha ido adaptando a las necesidades de cada época y a la concepción que la sociedad ha tenido de la colección de libros y del lugar donde alojarlos. Desde el espacio mental donde la memoria preservaba la literatura oral al espacio virtual donde se ordenan los documentos digitalizados, pasando por las diversas tipologías y soluciones arquitectónicas, poniendo especial énfasis en las soluciones adoptadas a finales del siglo XX y principios del XXI.

Palabras clave:

arquitectura bibliotecaria, biblioteca, biblioteca como servicio, biblioteca digital, biblioteca y universo.

Library architecture in the 21st century

Abstract:

The author offers an overview of library history from an architectural point of view, analysing how this space has adapted to the needs of each period and to the concept that society has had of the collection of books and of the place where they are to be housed. From the mental space where memory preserved oral literature to virtual spaces where digital documents are organized, the article discusses different architectural types and solutions and pays special attention to the solutions adopted at the end of the 20th century and the beginning of the 21st.

Keywords:

library architecture, libraries, libraries as a service, digital libraries, library and universe.

L'espai de la biblioteca té una àmplia història que abasta cinc mil·lennis, però les biblioteques van néixer molt abans. Des que l'ésser humà va inventar l'escriptura, van començar a formar-se biblioteques, com a conjunt d'escrits que podien ser emmagatzemats en qualsevol lloc: a la memòria, en un armari, en una prestatgeria. «La primera biblioteca no ocupava lloc. Va existir abans que l'escriptura, abans que els llibres. Residia en la memòria de l'home, on atresorava llegendes, tradicions, cançons, pregàries. La invenció de l'escriptura va dotar a aquesta biblioteca de materialitat. Al principi eren conjunts de tauletes de fang en el món mesopotàmic o col·leccions de papirs al país del Nil. Una biblioteca podia estar en un llibre, com la Bíblia, en les inscripcions d'una ciutat, en les cordes nuades de les altures inques. Després va aparèixer el pergami, el paper, la impremta, la indústria editorial, els suports informàtics i les comunicacions telemàtiques. Cadascuna d'aquestes troballes va canviar la relació entre l'escriptura i l'home, i amb això el contingut i la forma de les biblioteques»¹.

Un servei, no un edifici

Fa poc escoltava un gran bibliotecari declarar: «La biblioteca és un servei, no un edifici»². En efecte, encara que les biblioteques tenen una extensa història, durant la major part d'aquest temps no han pogut ser identificades amb un edifici. Han estat biblioteques nòmades, o han habitat en esclerxes, en armaris o en petites estances, com a rellogades o ocupants en les seus d'altres institucions. Les biblioteques que han posseït el seu propi domicili i han estat alhora servei i edifici han estat una excepció en aquesta llarga història.

En cinc mil anys d'espai bibliotecari tan sols en dos curts períodes de temps s'han construït edificis exempts especialment projectats per a biblioteques. La primera etapa abasta els sis segles que transcorren des de l'època hel·lenística fins a la dissolució de l'Imperi Romà. La segona, més de mil anys més tard, transcorre des de principis del segle XVIII, quan es va construir la Biblioteca de Wolfenbüttel, fins als nostres dies.

Durant la resta de l'extensa història la biblioteca no va precisar d'una arquitectura expressament construïda per a ella. A Mesopotàmia les biblioteques eren arxius de tauletes ceràmiques dipositats a les lleixes de les prestatgeries d'una estança. A Egipte, un petit habitacle en els temples,

que anomenaven «la casa de la vida». En els monestirs medievals, un armari encastat en un mur del claustre o una petita estança sense llum. En les primeres universitats les biblioteques estaven constituïdes per un conjunt d'armaris amb pupitres, sobre els quals es disposaven els llibres encadenats.

Més tard, va tornar a aparèixer l'espai de la biblioteca com una estança diferenciada. En els convents italians de franciscans i dominics es van construir les biblioteques basilicals, amb dues files de columnes que partien un espai il·luminat per ambdós costats. Amb la Biblioteca Medicea Laurenziana de Florència, Miquel Àngel va fer evolucionar aquest espai cap a la biblioteca saló, que després s'estendria per tot Europa, produint una sèrie d'esplèndids espais: la Biblioteca Marciana de Venècia, la d'El Escorial, la Bodleian Library d'Oxford, la Biblioteca Apostòlica Vaticana, la Biblioteca Ambrosiana de Milà i la Biblioteca Mazarino de París.

En l'època barroca, la biblioteca comença a habitar edificis expressament destinats per a aquest fi. El gran arquitecte britànic Christopher Wren va idear la primera biblioteca exempta de planta central per al Trinity College de Cambridge, però no va arribar a construir-la, i en el seu lloc va realitzar una nova biblioteca saló amb una enginyosa disposició de prestatgeries i finestres. Però potser d'aquest primer projecte de biblioteca de planta central va prendre el jove Leibniz, en un dels seus viatges a Anglaterra, la idea que li va servir d'inspiració per projectar la Biblioteca de Wolfenbüttel, que construiria Hermann Korb alguns anys més tard.

A partir de llavors es van desenvolupar diversos tipus arquitectònics per a biblioteques per part de la cultura barroca: biblioteques de planta central, com la Radcliffe Camera de Gibbs a Oxford; biblioteques en creu, com l'antiga de Saint Genevieve a París; biblioteques temple, com les dels monestirs d'Alemanya, Àustria i Suïssa, que reproduïen l'orientació i la iconografia de les esglésies catòliques. L'espai de la biblioteca era la representació del món.

Al començament del segle XIX la biblioteca va abandonar el gran espai unitari i homogeni que la cultura barroca li havia atorgat, per iniciar un procés de diferenciació i especialització dels seus espais. El frare benedictí Martín Sarmiento, en el seu projecte de 1743, ja havia plantejat una inicial divisió temàtica³; el professor francès d'arquitectura, Jean-Nicolas-Louis Durand, en el seu tractat de 1802 proposava una

1. Alfonso Muñoz Cosme. *Los espacios del saber. Historia de la arquitectura de bibliotecas*. Gijón: Trea, 2004.

2. Antonio Miranda. Ponencia en el simposio "La Biblioteca Nacional de Uruguay en el siglo XXI". Montevideo, mayo de 2011.

3. Martín Sarmiento. *Reflexiones literarias para una Biblioteca Real y para otras bibliotecas públicas. 1743*. Publicat per Antonio Valladares en *Semanario Erudito*, Tomo XXI. Madrid: Blas Román, 1789.

separació dels espais en un esquema panòptic⁴, mentre el bibliotecari italià Leopoldo della Santa va propugnar alguns anys més tard una zonificació funcional⁵.

D'altra banda, la biblioteca va començar a ser un edifici important a la ciutat i es va convertir en monument, fita urbana i referència del prestigi de l'urbs. Es va desenvolupar així la biblioteca palau, gran edifici monumental, amb llenguatge historicista i composició clàssica, que generalment s'articulava al voltant de patis, com la Biblioteca Estatal de Munic (1832-1843), de Friedrich von Gärtner; la Biblioteca de la Universitat de Hèlsinki (1836-1845), de Carl Ludwig Engel; l'Herzog August Bibliothek de Wolfenbüttel (1882-1886), de Karl Müller i Gustav Bohnsack; la Biblioteca de la Universitat d'Estrasburg (1889-1894), d'August Härtel i Skjold Neckelmann; i la Biblioteca Reial de Berlín (1903-1914), d'Ernst von Ihne.

El vell contenidor monumentalista que eren les biblioteques de fi de segle va evolucionar en l'era moderna fins a esdevenir una màquina. Una forta especialització funcional, un acurat dimensionament dels espais i una gran atenció a l'articulació entre ells, per resoldre de la forma més eficaç les circulacions de llibres, usuaris i treballadors, apareixen ja a la Biblioteca de la Ciutat Industrial de Tony Garnier, dissenyada el 1901; a la Biblioteca Municipal d'Estocolm, de Gunnar Asplund (1923-1925); a la Biblioteca Nacional Suïssa, construïda a Berna entre 1928 i 1931 pels arquitectes Oeschger, Kaufman i Hostettler; o a la Biblioteca Municipal de Toulouse, construïda entre 1932 i 1935 per l'arquitecte Jean Montariol.

Les biblioteques de la modernitat donaran lloc a la creació d'algunes obres mestres de l'arquitectura, com la Biblioteca Universitària de Gant, construïda per l'arquitecte Henry van de Velde entre 1935 i 1940; o les biblioteques projectades per l'arquitecte finlandès Alvar Aalto, com la de Viipuri, resultat d'un concurs celebrat el 1927 i construïda entre 1933 i 1935; la Biblioteca del centre cívic de Seinäjoki, (1963-1965); la de Rovaniemi, (1964-1969); la de la Universitat Politècnica d'Otaniemi (1965-1969); o la del Col·legi Benedictí de Mount Angel, a Oregon (1967-1970).

El model de biblioteca màquina va entrar en crisi en els anys seixanta, amb l'esgotament de la modernitat i les fortes transformacions tècniques i socials que el món estava experimentant. Ni l'arquitectura podia ser científicament determinada, ni les anàlisis funcionals i els càlculs dimensionals tenien vigència transcorreguts pocs anys. Les biblioteques màquina eren éssers tan evolucionats que eren incapaçs

d'adaptar-se a un món en canvi i sucumbien víctimes de la seva pròpia perfecció.

La biblioteca a la recerca del seu espai

Va començar llavors una altra etapa de les biblioteques: la d'una biblioteca a la recerca del seu espai, enmig d'un món en contínua transformació. L'aparició de les tecnologies de la informació i la comunicació van canviar substancialment els mètodes, funcions i missió de les biblioteques, però també van influir de manera decisiva la ingent producció editorial, la diversitat de suports i el nou paper assignat per la societat a la institució bibliotecària.

L'aparició i difusió de la informàtica va transformar decisivament tot tipus d'edificis i la nostra vida quotidiana, però en el cas de les biblioteques aquest canvi va ser especialment rellevant. Les biblioteques van passar de ser col·leccions a ser connexions i el seu treball va començar a abandonar la informació sobre suport material per començar a gestionar i utilitzar la informació sobre suport energètic. La seva tasca es va ampliar des de l'àmbit tradicional al món de la digitalització, les bases de dades i la transmissió telemàtica.

La difusió de les tecnologies de la informació i la comunicació, en lloc de disminuir el volum d'informació impresa, la van multiplicar exponencialment, de manera que cada cinc anys es duplica la documentació existent en tota la història de la Humanitat. Però, a més, en aquesta nova etapa, amb una ingent diversitat de suports: paper, microfilms, cintes, discos, vídeos, CD, DVD, la xarxa, el núvol, etcètera.

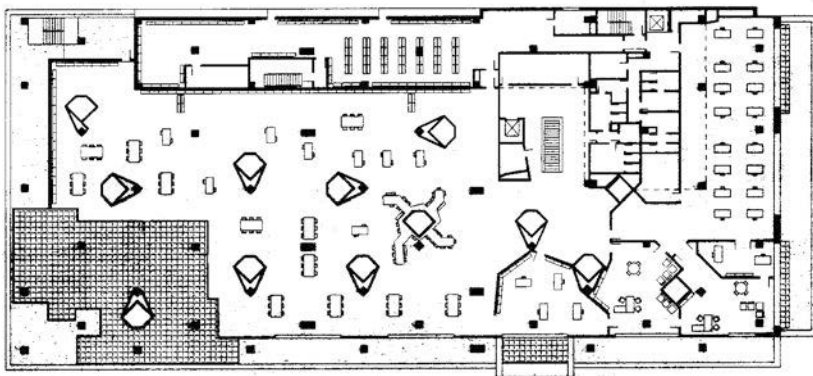
Però potser el canvi més decisiu per a l'espai de la biblioteca i per al seu futur ha estat el canvi del paper social de la biblioteca. Si abans va ser l'espai de la conservació, la lectura i la recerca, ara és el lloc de les connexions, de la comunicació, de la trobada, de l'aprenentatge, de la diversió, de la integració i de l'intercanvi.

Les noves necessitats que la biblioteca tenia en aquesta nova situació van ser formulades per l'arquitecte britànic Henry Faulkner-Brown a través d'un decàleg que hauria de servir de guia per al projecte de les noves biblioteques:

- «Flexibilitat, amb estructura, acabats i instal·lacions de fàcil adaptació als canvis.
- Compacitat, per facilitar el desplaçament d'usuaris, bibliotecaris i fons.
- Accessibilitat, tant de l'exterior com entre les diverses

4. Jean-Nicolas-Louis Durand. *Précis des leçons d'Architecture données à l'école Royale Polytechnique*, París, 1802-1805.

5. Leopoldo della Santa. *Della costruzione e del regolamento di una pubblica universale biblioteca con la pianta dimostrativa*. Florencia, Gaspero Ricci, 1816.

José María Torres Nadal. Biblioteca de la Regió de Murcia. 1988-1993. Planta (Fig. 1)

parts de l'edifici, amb un pla fàcilment comprensible que necessiti el mínim de comunicacions.

- Extensibilitat, per permetre fàcilment ampliacions.
- Varietat, per oferir diferents tipus de material i serveis.
- Organització, per permetre una relació adequada entre el lector i els fons.
- Confort, per permetre un ús eficaç.
- Constància climàtica, per a la conservació dels materials.
- Seguretat, per garantir la conservació dels fons.
- Economia, per a ser construïda i mantinguda amb els mínims recursos econòmics i humans»⁶.

El disseny de les biblioteques en l'era digital ha seguit, en gran mesura, els principis postulats per Henry Faulkner-Brown, però les solucions concretes han diferit molt, dependent de les característiques de la biblioteca, la seva relació amb l'entorn, la seva funció social i unes tendències arquitectòniques en contínua transformació.

Fàbriques del saber

El continu increment dels fons i la creixent aflluència de públic va convèncer molts arquitectes en la dècada dels anys setanta que els models tradicionals de biblioteca no eren ja vàlids. Es va posar llavors la mirada en els espais de l'arquitectura industrial, que oferien grans superfícies indiferenciades i circulacions eficaçes. Així van néixer les fàbriques del saber, edificis de tipus industrial per allotjar les noves biblioteques. La seva primera realització va ser el Centre Georges Pompidou de París, construït per Renzo

Piano i Richard Rogers entre 1969 i 1977, un edifici de llenguatge fabril destinat a allotjar un museu, una biblioteca i un centre de documentació.

Segons Michel Melot «la construcció del Centre Georges Pompidou, i els debats que va comportar la inserció de la Biblioteca Pública d'Informació en el seu programa arquitectònic revolucionari, van constituir una aportació decisiva per a la posada en obra i en espai de les fórmules noves de la lectura pública després de 1968. (...) Les seves qualitats més grans eren precisament la flexibilitat total d'espais, la visibilitat de serveis, la lliure circulació i l'accessibilitat perfecta pels quatre costats»⁷.

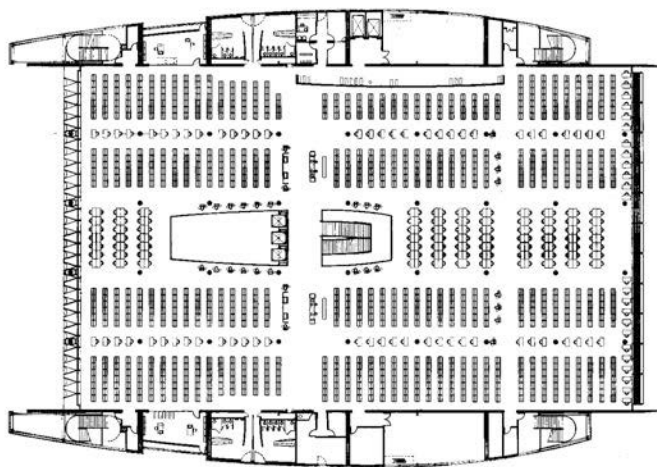
Una planta lliure sense pilars, amb la façana transparent, amb les instal·lacions vistes, es converteix en un espai completament flexible i adaptable, en el qual conviuen funcions diverses. La plaça davant l'edifici l'insereix de manera eficaç en l'escena urbana, convertint l'edifici en una fita a escala metropolitana, nacional i fins i tot continental.

S'havia superat l'arquitectura exactament dimensionada en la seva grandària i dissenyada en les formes de la biblioteca moderna. En el seu lloc apareixia el contenidor de safates modulars de planta lliure, limitades només per façanes transparents. Aquest model s'ha utilitzat repetidament en els darrers quaranta anys, per la seva fàcil adaptació a una biblioteca oberta i en contínua mutació.

Així, quan l'arquitecte Ralph Erskine va haver de construir la biblioteca del nou campus de la Universitat d'Estocolm, entre els anys 1980 i 1982, va utilitzar l'estructura seriada per dissenyar, en un procés participatiu amb els estudiants,

6. Henry Faulkner-Brown. "Planning and designing library buildings – the tuition of architects", en Michael Dewe (ed.) *Library Buildings: Preparations for Planning*. K. G. Saur, Munich, 1989, p. 51.

7. Michel Melot. "De nouveaux espaces pour de nouveaux médias", en AA. VV. *Histoire des bibliothèques françaises*. 4 volums. París: Promodis- Éditions du Cercle de la Librairie, 1989-1992, p. 546.

Will Bruder. Biblioteca Central de Phoenix, Arizona. 1988-1995. Planta (Fig. 2)

un edifici diàfan la directriu del qual només s'altera per esquivar uns roures centenaris.

També per a l'edifici de la Biblioteca de la Regió de Múrcia (Fig. 1), l'arquitecte José María Torres Nadal va projectar una superposició de tres grans forjats, amb lluernes que es convertien en cambres de llum en travessar una planta, i amb rampes i escales en la façana nord. Amb un plantejament similar, encara que amb una escala més gran, Will Bruder va construir entre 1988 i 1995 la Biblioteca Central de Phoenix, a Arizona (Fig. 2). En aquest cas instal·lacions i comunicacions formen dos cossos laterals folrats de coure i les enormes plantes seriades treuen el cap a l'exterior pels testers transparents.

Altres biblioteques que han utilitzat la gran superfície lliure amb estructura seriada han estat la Biblioteca Central que l'arquitecte Josep Llinàs va realitzar a Terrassa entre 1991 i 1998, o la que l'arquitecte Lawrence Nield va desenvolupar a la Biblioteca Universitària de Sunshine Coast, a Queensland, Austràlia. L'enorme flexibilitat d'aquest tipus de solucions les ha fet sobreviure fins a l'actualitat, amb exemples recents com la Biblioteca de Sao Paulo, d'Aflalo i Gasperini, acabada el 2010.

Una mirada al passat

Enfront de l'arquitectura tecnològica i industrial de les biblioteques fàbrica, l'arquitectura postmodernista de les dècades

dels anys vuitanta i noranta va adoptar una actitud de recuperació de tipus històrics per superar els models obsolets de la modernitat. La desaparició de la zonificació d'espais no portaria en aquest cas a tipus edificatoris més flexibles, sinó als espais homogenis i indiferenciats de l'arquitectura bibliotecària premoderna.

El primer arquitecte que va realitzar aquest viatge de rescat al passat va ser Louis I. Kahn, per projectar i construir entre 1967 i 1972 la Biblioteca de l'Acadèmia Philip Exeter (New Hampshire). L'edifici és un gran prisma de planta central, amb un centre buit sobre el vestíbul, en què els espais externs estan reservats per a la lectura. És una interpretació nova de la biblioteca de planta central, que el moviment modern havia rebutjat per la seva marcada simetria, la seva absència de zonificació i la seva dificultat d'ampliació.

Les necessitats funcionals de la lliure consulta havien tornat a posar de relleu les virtuts funcionals de l'espai homogeni, i la planta centralitzada tenia un atractiu caràcter simbòlic. Per aquestes raons es van succeir els projectes de biblioteca de planta central i simetria radial, com a la Biblioteca de la Universitat Nacional d'Educació a Distància (Fig. 3), que va construir a Madrid l'arquitecte José Ignacio Linazasoro entre 1989 i 1994, amb un esquema invers al de Kahn, ja que el paral·lelepípede de maó està tancat als sorolls de les vies de trànsit que són a prop, i els llocs de lectura se situen al voltant d'un gran buit central en forma de con invertit, il·luminat zenitalment.

Altres biblioteques de planta central són la Biblioteca Pedro Salinas (Fig. 4), de Juan Navarro Baldeweg, construïda a Madrid entre 1990 i 1995; la Biblioteca de Eltham, de Victòria, Austràlia, realitzada per Gregory Burgess; o la Biblioteca Ruskin, construïda a la Universitat de Lancaster per Richard MacCormac i Peter Jamieson per contenir la major part dels llibres, escrits i dibuixos conservats de l'arquitecte i escriptor John Ruskin, i on una arquitectura introvertida, gairebé més museu que biblioteca, porta a l'extrem el model centralitzat.

En alguns casos la planta centralitzada és utilitzada per compondre-la amb altres geometries, combinant la biblioteca postmoderna amb el gust pel fragment dels corrents deconstructivistes, dins d'un cert eclecticisme. Resultats d'aquestes experiències són les obres de l'arquitecte Mario Botta a la Mediateca de Villeurbanne, construïda entre 1984 i 1988, o a la Biblioteca Estatal de Dortmund (Fig. 5), resultat d'un concurs celebrat el 1995, i realitzada entre 1997 i 1999.

Biblioteques collage

Encara que l'evolució de la biblioteca havia deixat obsoleta l'arquitectura zonificada del moviment modern, l'auge dels corrents deconstructivistes a finals del segle xx va propiciar una nova vigència d'arquitectures compostes per elements funcionalment i formalment diferenciats, en una mena de *collage* arquitectònic. La nova valoració del fragment i la seva composició en estructures complexes va aconseguir un èxit momentani, encara que les dificultats que aquestes propostes tenen per a l'adaptació a entorns canviants i per a posteriors extensions, han fet que aquesta via quedés aviat abandonada.

Dins d'aquesta tendència podem incloure experiments com la Biblioteca Universitària d'Eichstätt, de Günther Behnisch (1987), en la qual els cossos edificatoris es despleguen en diverses direccions sobre el campus universitari, conformant una planta en forma d'estrella. També la Biblioteca del Comtat de Clayton, a Jonesboro, Geòrgia, dels arquitectes Scogin, Elam i Bay (1985-1988) es configura com una natura morta arquitectònica, integrada per peces diverses.

En alguns casos, la biblioteca es compon de dues peces diferents, com un Janus arquitectònic, presentant dos cossos formalment i funcionalment diversos. Així succeeix a la Biblioteca de la ciutat de Münster, de Peter Wilson i Julia Bolles-Wilson, integrada per dues edificacions separades per un camí de vianants. L'edifici de la Biblioteca Gabriel Ferraté

de Barcelona, construïda entre 1992 i 1996 pels arquitectes Artigues i Sanabria, es configura com una porta simbòlica, en ser travessada per un carrer que divideix l'edificació en dues parts. També a la Biblioteca Pública de Malmö, l'arquitecte danès Henning Larsen, guanyador el 1992 del concurs convocat per a la seva construcció, va projectar dos prismes mallats que s'uneixen a l'edifici antic mitjançant una ròtula cilíndrica que conté el vestíbul i les comunicacions.

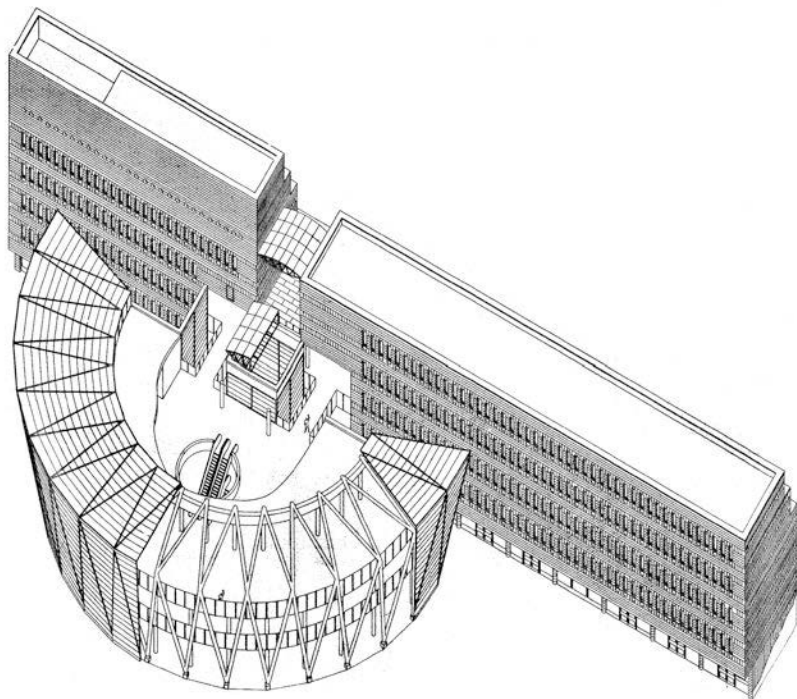
Aquesta forma de compondre l'edifici en dues parts juxtaposades ha estat molt utilitzada en el cas dels programes complexos de les mediateques franceses. La de la ciutat d'Evreux, a Normandia, obra de Paul Chemetov i Borja Huidobro (1995), és la unió d'un edifici quadrangular de maó i vidre i un altre corbat de fusta, que sembla el casc d'un vaixell, deixant entre tots dos l'ampli vestíbul. A la Biblioteca de Montpeller, construïda entre 1997 i 1999, els mateixos arquitectes van dissenyar dos blocs separats per una plaça coberta on es troben les comunicacions verticals i les passarel·les que uneixen ambdós cossos. La façana acusa la divisió en dos blocs funcionalment diversos, amb un mur cortina al front septentrional i una façana tancada en formigó i pedra al sud.

El gust per la composició fragmentària arriba a la seva culminació en obres com la Biblioteca Central de Denver, construïda per Michael Graves entre 1990 i 1995, que es configura com una suma d'edificis diversos marcats per les diferents coloracions de la pedra que revesteix els volums. També en l'ampliació de la Biblioteca Reial de Dinamarca, a Copenhaguen, els arquitectes Morten Schmidt, Hammer i John F. Lassen van construir entre 1995 i 1999 un conjunt de quatre edificis connectats amb l'edifici original.

Edificis reciclats

Les biblioteques han estat amb freqüència com crancs ermitans, que s'adapten al cargol que troben i el fan seu, almenys fins que el seu propi creixement els obliga a buscar un habitatge més gran. En general, s'hi han trobat bé en els edificis històrics, en construccions amb bona inèrcia tèrmica i amplis espais, però també en antics edificis de tipus industrial.

L'arquitecte Karljosef Schattner va reutilitzar un antic edifici barroc per crear cap al 1980 la Biblioteca de la Universitat Catòlica d'Eichstätt. Amb aquest fi, va allotjar les oficines, els estudis i els seminaris en l'antiga edificació i li va adossar a la part posterior un bloc de dipòsits en cinc pisos. El pati d'aquesta manera configurat entre l'antiga arquitectura i la

Mario Botta. Biblioteca Estatal de Dortmund. 1997-1999. Axonométrica (Fig. 5)

nova construcció es converteix en la sala de lectura protegida per una lleugera coberta metàl·lica que deixa passar la llum quan es posa en contacte amb l'antic edifici.

A la ciutat de Barcelona els arquitectes Lluís Clotet i Ignacio Paricio van reutilitzar un antic dipòsit d'aigua, obra de Josep Fontseré de 1874, per instal·lar-hi entre 1992 i 1999 la Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra; i a Madrid, l'antiga fàbrica de cerveses El Águila, un conjunt d'edificis heterogenis construïts entre 1912 i 1932, van ser reconvertida en Arxiu i Biblioteca de la Comunitat de Madrid pels arquitectes Luis Moreno Mansilla i Emilio Tuñón.

Al centre històric de Salamanca, a la Casa de las Conchas, els arquitectes Víctor López Coteló i Carlos Pont van instal·lar entre 1988 i 1993 la biblioteca pública d'aquesta ciutat. La reutilització respectuosa de l'edifici original en el cos principal de l'edificació contrasta amb la reestructuració d'una ala per aconseguir una major capacitat, que va canviar el sistema estructural i els nivells de forjat.

Rafael Moneo va reutilitzar un antic convent per instal·lar-hi la Biblioteca Arenberg de la Universitat Catòlica de Lovaina. Mantenint els cossos d'edificació que continuaven en peu, es va introduir un nou cos per tancar l'antic claustre i crear un segon pati, a través del qual s'hi entra. La sala de consulta

es troba situada en el nivell subterrani de l'antic refectori i en una zona sota rasant il·luminada per claraboies.

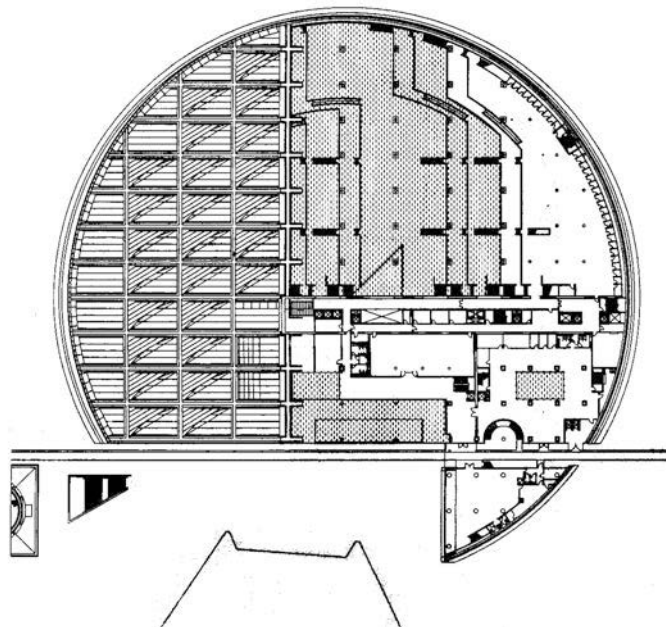
A la nova Biblioteca de la Universitat Nacional d'Educació a Distància, a Madrid, realitzada a l'antiga església de les Escuelas Pías de San Fernando, l'arquitecte José Ignacio Linazasoro ha reutilitzat l'antiga ruïna de l'església incendiada i abandonada durant dècades per allotjar-hi la biblioteca amb la inclusió d'elements nous, que no impedeixen apreciar el caràcter de ruïna de les antigues fàbriques.

L'era glacial de les biblioteques

Molts eren els qui pensaven que aquests episodis que hem ressenyat eren les últimes experiències d'una espècie en vies d'extinció i que les biblioteques havien de desaparèixer a finals del segle xx, devorades per les tecnologies de la informació i la comunicació.

Aquests vaticinis sobre un món sense biblioteques ens porten a la memòria les paraules de l'escriptora argentina María Elena Walsh: «On no hi ha llibres fa fred. Val per les cases, les ciutats, els països. Un fred de cataclisme, un erm d'amnèsia»⁸. Ens estem enfrontant a una nova era glacial, sense llibres, sense biblioteques?

8. María Elena Walsh. *Diario Brujo*. Madrid: Espasa Calpe, 1999, p. 222.

Snohetta. Biblioteca de Alejandria. 1996-2002. Planta (Fig. 6)

No sembla que anem a experimentar en un futur proper una nova era glacial de les biblioteques. Les tecnologies de la informació i la comunicació semblen qüestionar el llibre i la biblioteca, però impulsen de manera decisiva la seva producció i utilització. De fet, mai a la història s'ha publicat tant ni s'han construït tantes biblioteques. És clar que ens trobem en un moment de profunda crisi de la institució bibliotecària, però també d'un insòlit auge de la seva funció cultural i del seu paper social.

Però l'espai destinat a l'ús bibliotecari s'ha transformat tant que un lector de la dècada dels anys setanta difícilment s'orientaria en una biblioteca actual, dotada de control electrònic, sense catàlegs de fitxes, amb ordinadors i Internet, però, sobretot, no comprendria què fa tota aquesta gent i a què es dediquen. Trobar gent veient pel·lícules, escoltant música, discutint en grups, jugant, xatejant, estudiant idiomes o divertint-se, segurament estranyaria a un assidu visitant de biblioteques de fa trenta anys.

Ens trobem en l'època de la comunicació extensiva, «entesa com un procés horitzontal de connexions, basat principalment en les interaccions entre individus, institucions i continguts, en una perspectiva multidimensional i efimera»⁹. La omnipresència i el caràcter obert de la comunicació ens condueixen a una nova forma d'utilitzar les biblioteques.

La biblioteca no ha mort, com semblava indicar el desenvolupament de les tecnologies digitals, però sí que ha mort un tipus de biblioteca, la biblioteca com a simple dipòsit de llibres. Avui la biblioteca és un lloc d'interconnexió amb tot tipus de documents, informacions i persones. Dit d'una altra manera, les biblioteques han deixat de ser col·leccions per transformar-se en connexions. Avui la biblioteca no només permet accedir als fons que guarda, sinó que posa en contacte amb tot un món extern de documentació i informació. És una finestra oberta al món.

La biblioteca símbol

La biblioteca en les últimes dècades ha adoptat molts papers i moltes funcions socials. No només ha estat lloc de formació, de trobada, d'oci, d'integració, sinó que també s'ha convertit en un instrument de manifestació del poder, de propaganda política o d'afirmació social. Així, la biblioteca ha esdevingut, com ja ho va fer en l'època neoclàssica, una nova fita urbana, metropolitana, fins i tot nacional, dotada d'una nova monumentalitat que la configura com a element simbòlic en l'escena urbana. Per això, sovint ha saltat d'escala, volent créixer al mateix ritme que les col·leccions, com si el model tradicional de biblioteca acumulativa no hagués deixat d'estar vigent fa temps.

9. Antonio Miranda y Elmira Simeao. "Transferência de informação e transferencia de tecnologia no modelo de comunicação extensiva: a babel.com". En *Información, cultura y sociedad*, núm. 10, 1994.

El primer episodi en aquest canvi d'escala i d'imatge el va protagonitzar la nova Biblioteca Britànica de Colin St. John Wilson & Partners (1982-1996), que, després d'un procés de gestació excessivament llarg i accidentat, va produir una arquitectura que resultava anacrònica abans de finalitzar la seva construcció. La separació en dues ales desiguals, dedicades a humanitats i ciències, sorprèn en l'era del coneixement transversal. Al centre dels vestíbuls que fan de ròtula de les dues ales de l'edifici, una gegantina llibreria vidriada conté la Biblioteca Reial de Jordi III, origen i cor de l'actual Biblioteca Britànica.

De manera paral·lela, encara que amb un desenvolupament menor en el temps, la Biblioteca Nacional de França, de Dominique Perrault (1989-1995) ha creat un descomunal edifici que alhora es converteix en un monument i emblema urbà. La idea amb la qual Dominique Perrault es va imposar al concurs convocat resumeix les intencions del seu projecte: «Una plaça per a París, una biblioteca per a França». L'arquitecte va plantejar un edifici monumental al costat del Sena, que es desenvolupa sota una plaça concebuda com un podi i emmarcada per quatre grans torres angulars de vidre de vuitanta metres d'alçada per emmagatzemar els volums.

Amb una escala menor, però amb un deliberat contingut simbòlic a escala urbana, la Biblioteca Municipal de l'Haia, de Richard Meier (1986-1995), es configura com a part d'un nou centre de la ciutat, que conté les oficines de l'ajuntament, la biblioteca municipal, altres oficines administratives i locals comercials, amb una enorme plaça coberta que es converteix en el centre de l'activitat comercial i administrativa de la ciutat.

Un cas semblant és el de la Biblioteca Pública de Vancouver, construïda per l'arquitecte Moshe Safdie entre 1991 i 1995, com a part d'una gran operació per construir oficines municipals, biblioteca, auditori, locals comercials i un gran aparcament subterrani. La biblioteca ocupa el centre de l'illa, mentre que les oficines es disposen en un angle, en una alçada de vint-i-una plantes. Entre els dos espais es desenvolupa una gran zona de vianants coberta, amb cafeteries i locals comercials, il·luminada zenitalment.

La nova concepció de la biblioteca com fita urbana no està reservada a les grans infraestructures bibliotecàries. També biblioteques de modestes dimensions com la Biblioteca Pública d'Usera, a Madrid, d'Iñaki Ábalos, Juan Herreros i Àngel Jaramillo (1999-2002), opta per erigir-se com un edifici en alçada per servir de referència i articular un espai d'equipaments urbans. Així, les sales de la biblioteca, en doble altura, reben llum per tres costats i dominen visualment l'entorn.

Un gran projecte internacional i nou punt de referència en el camp de les biblioteques és la nova Biblioteca d'Alexandria

(Fig. 6), construïda entre 1996 i 2002, que intenta reviure la gran tradició de la desapareguda biblioteca. El concurs internacional, realitzat el 1989, va ser guanyat per un equip de joves arquitectes de diverses nacionalitats radicats a Oslo, que responen al nom de Snøhetta.

El projecte traça un gran cercle inclinat que mira cap a la Mediterrània, per així introduir la llum a la sala a través de les finestres, mentre la seva esquena és un mur de granit, decorat amb signes de moltes escriptures del món, que s'aixeca per protegir-se del sol i de la sorra del desert. La gran sala està escalonada en catorze terrasses, sota les quals es troben els dipòsits i és sostinguda per un bosc de grans columnes.

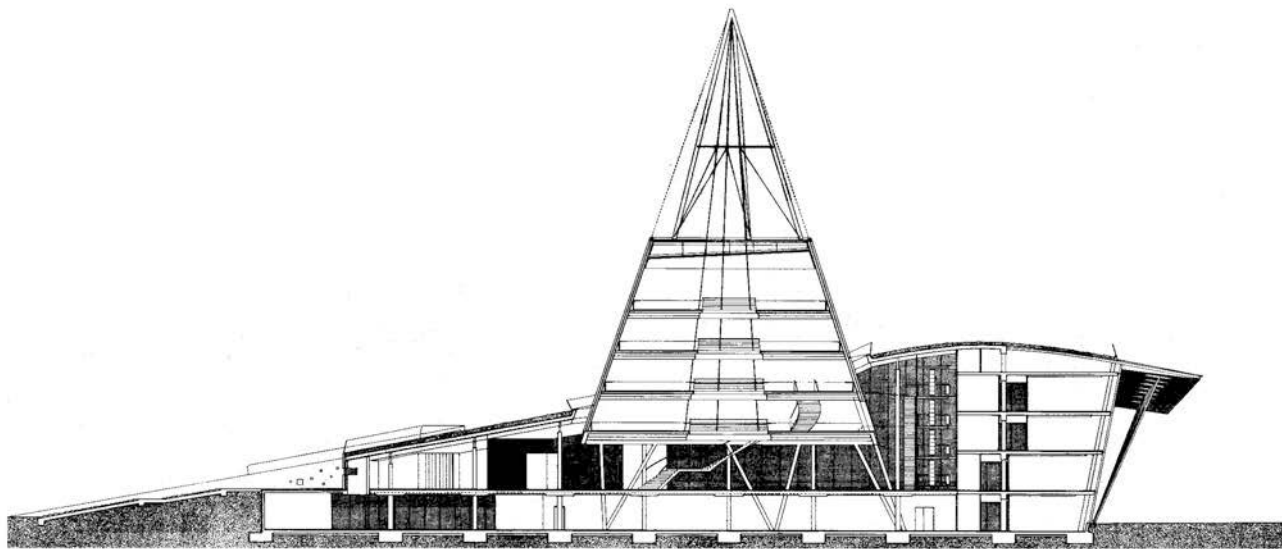
Una fita urbana és també la nova Biblioteca Central de Seattle, de Rem Koolhaas, un gran volum irregular de cares tallades i arestes prominents, embolicat amb una pell d'estructura de rombes que es plega per contenir en el seu interior cinc grans plataformes desplaçades, que responen als nuclis funcionals bàsics. Les plataformes estan interconnectades mitjançant dos grans rampes de formigó, en les quals es disposa la biblioteca de lliure consulta. El recorregut de la biblioteca es converteix en un passeig panoràmic urbà a través d'unes façanes transparents contínues que contrasten amb la artificiosa geometria de descomunal escultura urbana.

Finalment, tancarem aquest conjunt de grans fites urbanes amb la recent Biblioteca de la Universitat de Deusto, construïda per Rafael Moneo a Bilbao, en un emplaçament proper al Museu Guggenheim de Frank Gehry. L'edifici s'alça com un gran bloc, trencat en una cantonada, per on la biblioteca s'aboca a l'exterior. Les seves façanes translúcides, construïdes amb un bloc de vidre especialment dissenyat per a aquesta obra, permeten que la llum natural penetri per tot el perímetre de l'edifici i que de nit la biblioteca brilli amb llum pròpia, com un gran fanal mariner.

La biblioteca desmaterialitzada

Ja hem dit algunes vegades al llarg d'aquest article que la biblioteca és actualment, a més d'un lloc d'informació i d'investigació, un espai de formació, de trobada, d'integració, de diversió, de connexió i d'intercanvi. Fer una arquitectura que sigui capaç d'acollir totes aquestes funcions i que pugui transformar-la al ritme que canvien les demandes socials i les eines tecnològiques és el repte que té avui l'arquitectura bibliotecària.

Aquest desafiament suposa crear uns espais adequats per a unes necessitats i funcions que han canviat molt en les últimes dècades, però que canviaran molt més en les pròximes. Quan projectem un edifici que ha de durar

Mecanoo. Biblioteca de la Universidad de Delft. 1993-1995. Sección (Fig. 7)

almenys cinquanta anys hem de ser conscients que viurà, pel cap baix, dos o tres revolucions tecnològiques que canviaran radicalment la forma d'utilització de l'arquitectura. Per això la necessitat de flexibilitat, compacitat, extensibilitat, varietat i economia que Faulkner-Brown enunciava a finals dels anys vuitanta segueix estant cada vegada més vigent.

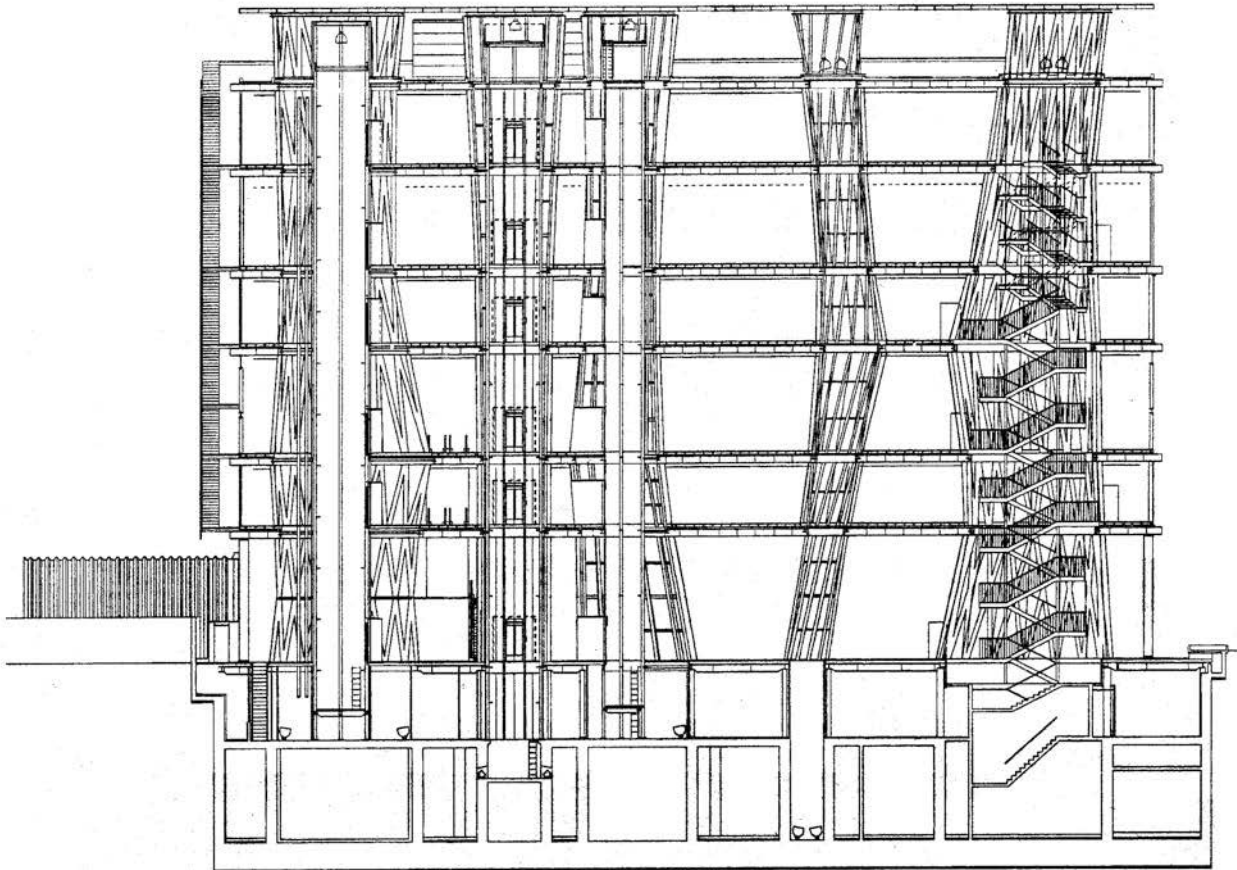
En el nostre món actual la biblioteca és més un node o punt de connexió en el si d'una xarxa que un edifici destinat a conservar una col·lecció. El seu objectiu és aportar i recollir informació més que conservar documents. La biblioteca s'allunya així de la materialitat dels llibres i els manuscrits i s'acosta al flux energètic de les comunicacions. D'acord amb aquesta tendència, l'edifici de la biblioteca deixa de ser un gran contenidor, i de tenir una imatge representativa, per convertir-se en alguna cosa gairebé desmaterialitzada, una arquitectura que no interromp el paisatge i es fon amb ell.

Així, a les biblioteques realitzades per l'arquitecte britànic Norman Foster advertim un intent per fer transparent l'espai del saber, creant una màxima accessibilitat i una fusió amb el paisatge urbà circumdant. A la Mediateca de Nimes, realitzada entre 1987 i 1993, la biblioteca es converteix en un gran contenidor de vidre i metall que imita el volum i el serè classicisme de la propera Maison Carrée. A la Biblioteca de la Universitat de Cranfield, Norman Foster va realitzar entre 1989 i 1992 una espècie de gran

hangar envidrat amb una pell exterior de vidre, en el qual l'excessiva insolació ve atenuada per lames d'alumini a les façanes laterals. Finalment, a l'edifici de la Facultat de Dret de Cambridge (1990-1995), l'arquitecte oposa a la Biblioteca de la Facultat d'Història, de James Stirling, un nou organisme arquitectònic limitat per una envoltant corba de vidre, que entra en diàleg amb ell.

En algun cas, la biblioteca pot camuflar després imatges que l'oculten, com és el cas de la Biblioteca Eberswalde, construïda per Herzog & de Meuron el 1994 en una petita localitat alemanya, i les façanes modulades reben unes repetitives imatges sobre el vidre i el formigó. És com una metàfora de la nostra època, en què l'abundància d'informació oculta sovint el coneixement. En una altra obra posterior -la Biblioteca de la Universitat Tècnica de Cottbus- els arquitectes suïssos han creat un gran fita urbana que, malgrat la seva gran escala, es camufla en l'aire gràcies a les formes ondulant de la seva cobertura i a les seves façanes vítries que reflecteixen el cel. Les nou plantes de l'edifici, organitzades al voltant de nuclis de comunicació de planta circular, són tallades per secants rectes, la qual cosa les fa diferents a totes elles, originant una gran varietat d'espais.

La biblioteca contemporània freqüentment s'oculta i es camufla en el paisatge. Així, la Biblioteca de la Universitat de Delft (Fig. 7), realitzada pel grup Mecanoo segons un projecte que data de 1993-1995, gairebé desapareix sota el

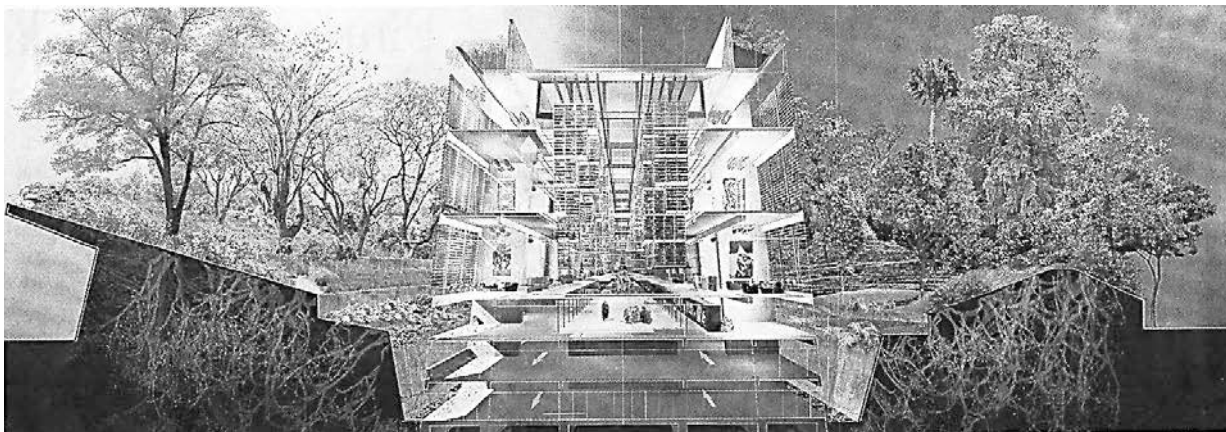
Toyo Ito. Mediateca de Sendai. 1994-2001. Sección (Fig. 8)

terreny, perllongant el campus universitari sobre la coberta practicable de l'edifici. L'interior presenta un gran espai en el qual l'horitzontalitat de la gran sala contrasta amb la verticalitat de la lluernà cònica, per les parets de la qual rellicsa la llum.

L'edifici construït per allotjar la Biblioteca del *land* de Saxònia i la de la Universitat Tècnica de Dresden mostra a l'exterior tan sols dos blocs petris, que s'alcen sobre un prat amb unes façanes de travertí amb aparell vertical en filades horitzontals que simbolitzen els llibres en els prestatges, en les quals s'obren els buits distribuïts aleatòriament sobre els paraments. Els dipòsits es troben sota el terreny, així com la sala de lectura de tres plantes d'alçada il·luminada des de dalt per un gran lluernà.

També a la Ciutat de la Cultura de Santiago de Compostel·la, de l'arquitecte Peter Eisenman, l'enorme edificació recompon el volum original del terreny, sota el qual es disposen els diferents espais culturals que conformen aquest desmesurat projecte. Entre ells se situa la biblioteca, que ocupa amplis volums que s'obren als espais d'interconnexió.

Una altra manera d'abordar la desmaterialització de la biblioteca contemporània és la dissolució dels seus components. A l'edifici de la mediateca de Sendai (Fig. 8), construït per Toyo Ito entre 1994 i 2001, i que ha resistit de manera admirable el recent terratrèmol, conté, a més de la biblioteca, una galeria d'art, una sala de projeccions i un centre d'informació. El projecte es compon de tres

Alberto Kalach. Biblioteca José Vasconcelos. 2003-2008. México (Fig. 9)

elements simples: les set lloses que defineixen els nivells, els tretze cilindres que travessen l'edifici en la seva totalitat per facilitar la comunicació vertical, i la pell transparent que recobreix l'edificació. El resultat és un edifici obert en què han desaparegut els murs de façana i en el qual els pilars s'han convertit en una malla de primers tubs d'acer que envolten el lloc per on es desplacen en vertical les persones, l'energia i la informació.

A la Biblioteca de la Tama Art University, acabada l'any 2007, l'arquitecte japonès va optar per crear una estructura irregular d'arcs d'acer recoberts de formigó que sostenen la biblioteca a la planta superior, mentre que en el nivell inferior es respecta el relleu original del terreny i els recorreguts que travessen l'estructura.

Finalment, a la Biblioteca José Vasconcelos (Fig. 9), d'Alberto Kalach, resultat d'un concurs celebrat l'any 2003, i acabada el 2008, l'edifici s'amaga rere la vegetació, que filtra la llum que il·lumina les sales laterals, mentre el centre de l'edificació està format per un buit entre els dipòsits suspesos de llibres.

La biblioteca univers

La biblioteca comença a trencar els límits de l'arquitectura. El seu nou caràcter de xarxa de connexions estenen-se per tot el planeta la convida a abandonar els lligams que la mantenen subjecte a l'espai. Però aquest alliberament no pot fer-lo totalment, ja que «la biblioteca del futur ha de ser també el lloc en què es pugui mantenir el coneixement i la comprensió de la cultura escrita en les formes que han estat i són encara majoritàriament les seves avui en dia. La representació electrònica de tots els textos l'existència dels quals no comença amb la informàtica no ha de significar de cap manera la relegació, l'oblit, o pitjor, la destrucció dels objectes que els han portat. Més que mai, potser, una de les tasques essencials de les grans biblioteques és recollir, protegir, censar (per exemple sota la forma de catàlegs col·lectius nacionals, els primers passos cap a les bibliografies nacionals retrospectives) els objectes escrits del passat i, així, fer accessible l'ordre dels llibres que encara és el nostre i que va ser el dels homes i les dones que van llegir des dels primers llibres de la nostra era cristiana».¹⁰

10. Roger Chartier. "Del código a la pantalla: Trayectorias de lo escrito". En *Quimera*, nº 150. 1996.

La biblioteca serà un nou Proteu, un ésser camaleònic que podrà canviar fàcilment de forma i de funcions. La biblioteca es farà centre social, cafeteria, parc, lloc multifuncional, on a més de llibres i ordinadors hi hagi la possibilitat de trobar-se, parlar, divertir-se i reflexionar. Un lloc que pugui mutar en cada nova revolució tecnològica i en cada nova transformació social.

En conseqüència, les biblioteques seran encara per molt temps éssers híbrids, que mantindran, d'una banda, els seus dipòsits materials i els seus lectors presencials en una arquitectura material, i de l'altra, les seves col·leccions digitals i els seus usuaris virtuals en una arquitectura informàtica. Aquestes biblioteques híbrides seguiran jugant un paper cada vegada més important en la nostra societat, perquè aquesta civilització ja no pot viure sense escriptura, no pot sobreviure sense biblioteques.

Amb la omnipresència d'Internet i el desenvolupament del llibre electrònic, la biblioteca ha envaït tots els espais que habita l'ésser humà. Al metro, en un autobús, en un parc, en un cafè, a la platja, a la nostra sala d'estar o en el nostre dormitori tenim una enorme biblioteca a la nostra disposició. L'espai de la biblioteca ha conquerit tot el territori i s'ha fet omnipresent i ubic.

Si la biblioteca avui és a tot arreu, cal que seguim construint espais especialment destinats per a aquest fi? No seria més sensat destinar l'esforç i els recursos a construir parcs, cafeteries i sales de reunions on també es pugui llegir?

Potser arribarem a una situació en què la presència ubíqua de la biblioteca faci inútils els edificis bibliotecaris, però aquest moment està encara lluny. En primer lloc, perquè encara que molta informació es trobi ja digitalitzada, n'hi ha molta que encara persisteix en paper. En segon lloc, perquè les biblioteques compleixen una funció social més enllà de la conservació d'una col·lecció i del seu accés per a la lectura.

Com que encara hem de passar molts anys construint biblioteques híbrides, quin serà el model que s'ha d'imposar? La biblioteca híbrida de la primera meitat

del segle XXI no podrà seguir el camí del gegantisme i la monumentalitat. La biblioteca no pot competir com a fita metropolitana amb els grans símbols edilicis de l'era digital: el museu, el centre comercial, l'aeroport. La seva supervivència no passa per augmentar de dimensions, sinó per l'altre camí que han adoptat les biblioteques contemporànies: esvaïr-se, camuflar-se i disgregar-se en la ciutat i en el paisatge.

La biblioteca serà un nou Proteu, un ésser camaleònic que podrà canviar fàcilment de forma i de funcions. La biblioteca es farà centre social, cafeteria, parc, lloc multifuncional, on a més de llibres i ordinadors hi hagi la possibilitat de trobar-se, parlar, divertir-se i reflexionar. Un lloc que pugui mutar en cada nova revolució tecnològica i en cada nova transformació social.

En aquest exercici de camuflatge i adaptació, la biblioteca anirà gradualment desapareixent per identificar-se amb la ciutat i el paisatge fins que arribarà un moment, potser no gaire llunyà, en què l'espai bibliotecari hagi envaït tota la realitat urbana i el territori. En aquest moment la biblioteca global estarà estesa com una teranyina sobre tot l'univers i podrem accedir-hi des de qualsevol punt per consultar o intercanviar qualsevol informació.

Quan aquest procés es consumi la biblioteca no necessitarà ja matèria ni espai. S'haurà alliberat de l'arquitectura perquè la biblioteca global serà a les múltiples interconnexions entre memòria humana i memòria electrònica, en una xarxa que s'estendrà per tot el món. En aquest moment el lloc de la biblioteca serà tot i ja no serà res, perquè la biblioteca global coincidirà amb l'Univers. Tindran llavors ple sentit les paraules premonitòries de Jorge Luis Borges: «L'Univers (que altres anomenen Biblioteca)...».¹¹

11. Jorge Luis Borges "La Biblioteca de Babel". *Ficciones*. Madrid: Alianza Editorial, 1989, p. 89.